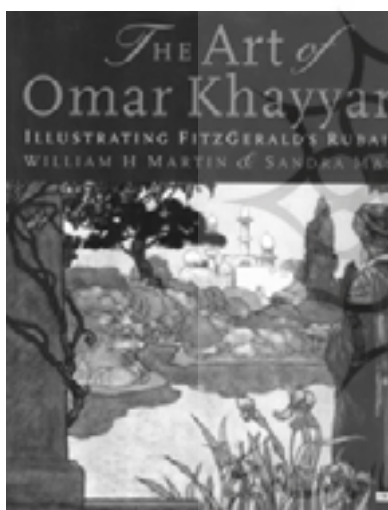

پژوهشی دربارهٔ هنر تصویرسازی رباعیات خیام

نام کتاب:

The Art of Omar Khayyam

Illustrating Fitz Gerald's Rubaiyat

پدیدآورندگان:

William H Martin & Sandra Mason

ناشر:

I.B.Tauris

سال انتشار: ۲۰۰۷

قطع: رحلی

تعداد صفحات: ۱۸۴

نوع چاپ و کاغذ: رنگی، گلاسه

آثار شکسپیر بی نظیر باشد.

امروزه رباعیات فیتزجرالد یکی از شناخته شده ترین مجموعه اشعار در دنیا است. علاوه بر آن احتمالاً تنها اثر ادبی است که تا این حد به تصویر درآمد است. نخستین نسخه مصور آن در آمریکا به سال ۱۸۸۴ توسط شرکت Houghton Mifflin بستون با تصاویری از Elihu Vedder منتشر شد. از آن زمان، حدود سیصد نسخه مصور مختلف (به غیر از تجدید چاپها) توسط بیش از یکصد و سی تصویرگر مشهور تولید شده است. تا آنجا که می دانیم هیچ اثر ادبی دیگری، از این تعداد تفسیر و تعبیر هنری از متن خود برخوردار نبوده است.

اشعار مورد بحث، ترجمه ادوارد فیتزجرالد از رباعیات خیام، ریاضیدان، منجم و فیلسوف قرن یازدهم ایران است. ادوارد

زمانی که فیتزجرالد در سال ۱۸۵۹ ترجمه خود را از رباعیات عمر خیام منتشر کرد به هیچ عنوان تصویری از رویداد بزرگ مطبوعاتی و انتشاراتی که به عنوان "عمر" در اثر عمل او پدید می آمد، نداشت. این کار آغازی بود برای یک رویداد منحصر به فرد در دنیای نشر. در مدت یک قرن و نیمی که از تاریخ ترجمهٔ رباعیات گذشته، نسخه های چاپی آن تقریباً به طور دائم و پیوسته به بازار آمده اند. بسیاری از آنها با وجود ترجمه های دیگری از رباعیات توسط محققان دیگر، چاپ های بعدی اشعار خود فیتزجرالد بودند. نسخه های دیگر به زبان هایی غیر از ترجمه انگلیسی فیتزجرالد بوده اند. شایان ذکر است از سال ۱۸۵۹ رباعیات به بیش از هفتاد زبان مختلف ترجمه شده و توسط حداقل هشتصد ناشر مختلف به چاپ رسیده است. این اتفاق در چاپ یک اثر شاید بعد از نسخه ها و ترجمه های مختلف انجیل و

تصویرگران، ناشرین و آثار آنان.»

البته نویسندگان کتاب تنها به بررسی وضعیت نقاشی‌های رباعیات نمی‌پردازند بلکه علاوه بر آن به شخصیت خیام و فیتزجرالد و دوستانی که او را در این کار کمک کرده‌اند نیز توجه دارند: «داستان ما از رباعیات فیتزجرالد، تنها در مورد کتاب‌ها و تصاویر نیست، بلکه مربوط به افراد هم می‌شود. دو بازیگر اصلی، یعنی عمر خیام و ادوارد فیتزجرالد وجود دارند، و هنرپیشگان دیگر شامل دوستان فیتزجرالد، به خصوص ادوارد کاول، که نقش بسیار مهمی در خلق رباعیات داشت. علاوه بر آن از سال ۱۸۵۹ بازیگران بسیار دیگری نیز وجود داشته‌اند. این افراد شامل محققان و مترجمان برجسته ادبیات فارسی، مانند هرون - آلن، بستن، آربری، اوری، هدایت، فروغی و دشتی بودند و فهرست کنندگان رباعیات مانند پاتر، به اضافه شخصیت‌های مهم در بنگاه‌های کوچک و بزرگ انتشاراتی، و تصویرگرانی که آنان به کار گرفتند. همگی این افراد به صورت‌های مختلف در پدیده خارق‌العاده رباعیات فیتزجرالد دخالت داشتند. همچنان که مسیر این رویداد را دنبال کرده‌ایم، موفق به آشنایی با این اشخاص از طریق آثارشان گردیدیم. علاقه مشترک ما موجب شده که همگی آنان مانند دوستانمان به نظر آیند و امیدواریم که دیگران نیز از آشنایی با آنان لذت ببرند.

کتاب حاضر پدیده‌ای منحصر به فرد در تاریخ انتشار کتاب به حساب می‌آید. مجموعه اشعاری که به صورت بدون نام حدود ۱۵۰

فیتزجرالد نخستین بار در سال ۱۸۵۶ با رباعیات خیام به زبان اصلی فارسی آشنا گردید. از ۱۸۵۹ صدها نسخه چاپی جداگانه و تجدید چاپ شده رباعیات وجود داشته است، از جمله ترجمه‌های دیگری از فیتزجرالد به زبان‌های دیگر.

ویلیام. اچ. مارتین و ساندرا میسون، را می‌توان عاشق «رباعیات خیام» دانست. آنها سال‌های زیادی را به تحقیق نسخه‌های چاپی و خطی رباعیات خیام گذرانده‌اند و ضمن بررسی نسخه‌های چاپ شده از رباعیات به موضوعی خاص برای پژوهش خود دست یافته‌اند: بررسی هنر تصویرگری رباعیات. ایشان در مقدمه کتاب می‌نویسد: «این کتاب نه تنها کاری از روی عشق و علاقه، بلکه سفری اکتشافی بود. این سفر از برخوردی تصادفی با رباعیات فیتزجرالد در جوانی ما سرچشمه گرفته، برای سال‌های زیادی ادامه یافته و ما را به کتابفروشی‌ها و کتابخانه‌های داخلی و خارجی کشانده است. چاپ‌های مصور رباعیات باعث جلب ما به این اثر شد و این چاپ‌ها نقطه تمرکزی برای تحقیق بیشتر شدند. به تدریج ما متوجه گونه‌گونی، کیفیت و پابرجایی خارق‌العاده «اثر عمر خیام» گردیدیم.

شیفتگی خود ما به این موضوع تبدیل به علاقه ما برای سهیم کردن دوستان و خانواده، و سایر علاقه‌مندان به خیام و فیتزجرالد گردید. این مشارکت، ایده نوشتن یک کتاب را به وجود آورد تا بتوانیم آنچه کشف کرده بودیم در اختیار دیگر علاقه‌مندان بگذاریم.» و سپس در ادامه به انگیزه و روش کار خود اشاره می‌کنند و می‌نویسند: «در این کتاب ما سعی کرده‌ایم کشفیات خود را در سه سطح مختلف عرضه کنیم. اول، نحوه برخورد محقق تاریخی است که هنرمند و تاریخچه نشر رباعیات فیتزجرالد را از اولین لحظه تولد آن در سال ۱۸۵۹ در نظرمی‌گیرد. در بخش اول کتاب، ما داستان چاپ‌ها، بنگاه‌های انتشاراتی و تصویرگران متعددی را که در یک قرن و نیم گذشته با اثر هنری رباعیات رابطه داشتند، دنبال می‌کنیم. برخورد نوع دوم که در بخش ۲ دنبال شده برخورد تصویرگر است که به بررسی هر رباعی پرداخته و سعی در کشف آنچه در آن موجب الهام هنرمند می‌گردد، می‌کند. در اینجا ما دامنه وسیع تعبیر و تفسیر هنرمندان و روش و محتوی موجود برای یک رباعی به خصوص را مورد تأکید قرار می‌دهیم. بالاخره در ضمام، نحوه برخورد محقق و مفسر ارائه می‌شود با اطلاعات مشروح در مورد فهرست مراجع،

سال پیش منتشر گردیده و مدعی بود ترجمه کتابی ایرانی متعلق به قرن یازده است. کتابی که تقریباً به طور مداوم از آن زمان تجدید چاپ گردیده و حداقل ۱۳۰ تصویرساز را تشویق به تصویرگری اشعار خود نموده است.

در کتاب حاضر، پدیدآورندگان توجه خود را در اصل بر نسخه‌های مصور رباعیات که به انگلیسی چاپ شده‌اند، متمرکز کرده‌اند. اما اشاراتی نیز به پدیده فراگیرتر چاپ و تصویرگری رباعیات به زبان‌های دیگر و توسط مترجمان دیگر نموده‌اند.

ایشان می‌نویسند: «داستان خلق رباعیات فیتزجرالد در منابع دیگر به‌طور مفصل ذکر گردیده و ما فقط ویژگی‌های چشمگیر آن را به‌طور خلاصه ذکر خواهیم کرد. در سال ۱۸۵۶ ادوارد فیتزجرالد برای نخستین بار با اشعار منتسب به عمر خیام آشنا شد. عمر خیام، ریاضیدان، ستاره‌شناس و فیلسوفی ایرانی بود که از حدود سال ۱۰۴۸ تا ۱۱۲۶ می‌زیست. سبب این آشنایی دوست فیتزجرالد، ادوارد کاول بود که فیتزجرالد را با زبان و ادبیات فارسی آشنا نمود. کاول قبلاً با فیتزجرالد برای ترجمه آثار سایر شاعران ایرانی از جمله **عطار و حافظ** همکاری کرده بود. در ژوئیه (خرداد- تیر) ۱۸۵۶ او نسخه‌ای از رباعیات منتسب به عمر خیام را برای فیتزجرالد فرستاد که اکنون در کلکسیون اوسلی در کتابخانه بودلین در آکسفورد قرار دارد. این رخداد آغاز کار فیتزجرالد بر روی اشعار خیام بود.

پس از کار سخت و فراوان، فیتزجرالد اولین نسخه ترجمه خود از رباعیات عمر خیام را در سال ۱۸۵۹ منتشر نمود. این چاپ نخستین، دربرگیرنده ۷۵ رباعی بود (اشعار چهار بیتی که در زبان فارسی، رباعی و در جمع رباعیات نامیده می‌شوند) و این نسخه، بدون اسم، توسط خود فیتزجرالد

منتشر شد که اجرای آن را **برنارد کریچ** برعهده داشت. اما هیچ یک از این محققین به اندازه فیتزجرالد (هرچند ناخودآگاه) موجب ایجاد علاقه و توجه جهانگیر به اشعار منتسب به عمر خیام و یا انتشار و تصویرگری فراگیر رباعیات که به دنبال آن رخ داد، نبود جریانی که تا امروز نیز ادامه دارد. سایر محققان قرن نوزدهم، به هر دلیل، بسیار کمتر از فیتزجرالد موفق به دستیابی به توزیع وسیع نسخه خود از رباعیات شدند.

ویلیام اچ مارتین و ساندرامیسون در این کتاب به بررسی مشروح تصاویر خلق شده چاپ‌های مختلف این اثر پرداخته‌اند. این دو، داستان خارق‌العاده محبوبیت رباعیات فیتزجرالد را شرح داده و بررسی کرده‌اند که تصویرگران مختلف چگونه با تعریف و تفسیر موضوعات و بنمایه‌های جداگانه این اشعار شگفت‌انگیز برخورد نموده‌اند.

هرچند این کتاب، توجه خود را فقط بر یک اثر ادبی متمرکز کرده لیکن تاریخچه‌ای در مورد تغییراتی که در یک و نیم قرن گذشته در تصویرگری کتاب، اکثراً در انگلیس و آمریکا، رخ داده نیز ارائه می‌نماید. با حدود ۳۰۰ تصویر رنگی و در برگرفتن آثار بیش از ۱۰۰ هنرمند؛ این کتاب نمایی از سوابق تصویرگران و فهرست مراجع نسخه‌های مصور رباعیات فیتزجرالد را نیز عرضه می‌نماید. قطعاً این اثر مرجعی معتبر برای استفاده مجموعه‌داران و کتاب‌دوستان خواهد بود.